

**KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKOLOJİ ANABİLİM DALI**

**ÇAĞATAY ŞAİRİ GUMNÂM'IN
YAYIMLANMIŞ DİVÂNI**

(ÇEVİRİYAZI, İNCELEME, İNDEKS)

(DOKTORA TEZİ)

Seçkin UYSAL

**Danışman
Prof. Dr. Mehmet AYDIN**

BİŞKEK 2019

ÖZ

Yazar	: Seçkin UYSAL
Üniversite	: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Türkoloji
Tezin Niteliği	: Doktora
Sayfa Sayısı	: XXVII+495
Mezuniyet Tarihi	: 27/06/2019
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Mehmet AYDIN

ÇAĞATAY ŞAİRİ GUMNÂM'IN YAYIMLANMIŞ DİVÂNI (Çeviriyazı, İnceleme, İndeks)

Bu çalışmada *Çağataycanın Klasik Sonrası Devri (1600-1921)* şairlerinden *Gumnâm (Muhammed Emin Hırkatî)*'in 2004 yılında Ürümçi'de yayımlanan "*Muhammed Emin Gumnâm (Hırkatî), Divân-ı Gumnâm*" adlı eseri incelenmiştir.

Divân-ı Gumnâm'in yazıldığı ve kopya edildiği tarih bilinmemektedir. Eserin yazarı *Gumnâm (Muhammed Emin Hırkatî)* 1634 yılında doğmuş ve 1724 yılında vefat etmiştir. Bu tarihler göz önüne alındığında eserin XVII. yüzyılın sonlarında ya da XVIII. yüzyılın başlarında yazıldığı tahmin edilmektedir.

Divân-ı Gumnâm'in bugüne kadar iki nüshası bulunabilmiştir. Bu nüshalardan ilki (A Nüshası) 1957 yılında Şincan Uygur Özerk Bölgesi'ne bağlı Yarkent şehrinde bulunmuştur. *Divân-ı Gumnâm*'in ikinci nüshası yine Şincan Uygur Özerk Bölgesi'ne bağlı Artuş şehrinin Üstünartuş köyünde bulunmuştur. "*Çağatay Şairi Gumnâm'ın Yayınlanmış Divânı (Çeviriyazı, İnceleme, İndeks)*" adlı tez çalışması sadece *Divân-ı Gumnâm*'in A nüshasını kapsamaktadır.

Divân-ı Gumnâm gibi *Çağataycanın Klasik Sonrası Devri*'ne ait el yazması pek çok eser Türkolojinin son yıllardaki yoğun çalışma alanlarından birisi olmuştur. *Divân-ı Gumnâm* hem çok köklü kültür birikimine sahip Uygur Türklüğü sahasında yazılmış olması hem de edebî değeri açısından önemli bir *Çağatay Türkçesi* eseridir.

Tez çalışmasında *Divân-ı Gumnâm* yazıldığı dönem ve coğrafya göz önünde tutularak değerlendirilmiştir. Bu nedenle çalışma boyunca ihtiyaç duyulan yerlerde art zamanlı ve eş zamanlı karşılaştırma metoduna başvurulmuştur. Eserde *Çağataycaya* ait bazı yeni ve farklı dil özellikleri ve söz varlığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte eser

Tarihî Türk lehçeleri, Çağatay Türkçesi ve Yeni Uygurca ile ilgili çalışmalar için bir kaynak kabul edilebilir.

“*Çağatay Şairi Gumnâm’ın Yayınlanmış Divânı (Çeviriyazı, İnceleme, İndeks)*” adlı çalışma tez başlığında ifade edildiği gibi “*Çeviriyazı*”, “*İnceleme*”, “*İndeks*” ana bölümlerinden oluşmaktadır. Tez “*Giriş*” bölümü ile başlamakta, burada; *Çağatayca*, divânın yazarı *Gumnâm*’ın hayatı ve eserleri, divân ile ilgili yapılmış önceki çalışmalar ve divânın içeriği hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın birinci (*İnceleme*) bölümünde divânda yer alan şiirlerin yazım, ses ve biçim özellikleri incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde divânın çeviriyazısı bulunmaktadır, çeviriyazı bölümünden sonra da indekse yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise çalışma boyunca yararlanılan kaynakların listesi yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Türk dili, Çağatayca, Divân-ı Gumnâm, Muhammed Emin Hırkatî*

КЫСКАЧА МАЗМУНУ

Даярдаган	: Сечкин Уйсал
Университет	: Кыргыз-Түрк «Манас» университети
Багыт	: Түркология
Иштин сыпаты	: PhD докторлук диссертация
Беттердин саны	: XXVII + 495
Бүтүрүү датасы	: 27/06/2019
Илимий жетекчи	: ф.и.д., проф. Мехмет Айдын

ЧАГАТАЙ АКЫНЫ ГУМНАМДЫН ЖАРЫЯЛАНГАН ДИВАНЫ *(Транскрипция, Тилдик анализ, Индекс)*

Бул диссертациялык иште чагатай тилинин постклассикалык доорунун (1600-1921) акыны Гумнам (Мухаммед Эмин Хыркати) 2004 жылы Үрүмчүдө жарык көргөн “Мухаммед Эмин Гумнам (Хыркати), Гумнамдын Диваны” аттуу чыгырмасы изилденди.

Гумнамдын Диванынын жазылган жана көчүрүлгөн тарыхы белгисиз. Чыгарманын жазуучусу Гумнам (Мухаммед Эмин Хыркати) 1634 жылы дүйнөгө келген жана 1724 жылы кайтыш болгон. Бул жылдарды эсепке алганда чыгарманын 17-кылымдын аягында же 18-кылымдын башында жазылганы болжолдонуп келген.

Гумнамдын Диванынын бул убакытка чейин 2-көчүрмөсү табылган. Бул көчүрмөнүн биринчиси (А көчүрмөсү) 1957 жылы Шинжаң Уйгур автоном районуна тиешелүү Яркант шаарында табылган. Гумнан Диванынын экинчи көчүрмөсү дагы Шинжаң Уйгур автоном районуна тиешелүү Артыш шаарынын Үстүнартыш айылында табылган. “Чагатай акыны Гумнамдын жарык көргөн дивандары (транскрипция, изилдөө, индекс)” аттуу диссертациялык иш Гумнам Диванынын А көчүрмөсүнү гана камтыйт.

Гумнамдын Диванына окшогон Чагатай тилинде постклассикалык доорго таандык көптөгөн кол жазма чыгармалар акыркы жылдарда түркологиянын терең изилдеген багыттарынан бири болуп эсептелет. Гумнамдын Диваны ар түрдүү маданий мурастарга ээ болгон уйгур түрктөрү тарабынан жазылып адабий баалулуктарды камтыган чагатай түркчөсүндө жазылган маанилүү чыгарма.

Диссертациялык иште Гумнамдын Диваны жазылган доор жана географиясы маани берилип изилденген. Ошондуктан, изилдөө жүргүзүлгөн учурда зарыл болгон аймактарда синхрондук жана диахрондук салыштырма ыкмалары колдонулду. Чыгармада чагатай тилине таандык жаңы жана ар түрдүү тил өзгөчөлүктөрү жана сөз байлыгы аныкталды. Ошол эле учурда бул чыгарма тарыхый түрк диалекттери, чагатай тили жана жаңы уйгур тилине байланыштуу эмгектер үчүн булак болуп эсептелет.

Чагатай акыны Гумнамдын жарык көргөн дивандары (транскрипция, изилдөө, индекс) аттуу иштин аталышында белгиленгендей иш «*Транскрипция*», «*Изилдөө*» жана «*Индекс*» деген баш бөлүмдөрүнөн турат. Иш «*Кириш бөлүмү*» менен башталат, бул жакта чагатай тили, дивандын жазуучусу Гумнамдын өмүрү жана чыгармачылыгы, диванга байланыштуу буга чейинки эмгектер жана дивандын мазмуну жөнүндө маалыматтар берилген.

Иштин биринчи (*Изилдөө*) бөлүмүндө диванда жазылган ырлардын орфографиялык, фонетикалык жана морфологиялык өзгөчөлүктөрү изилденген. Иштин экинчи бөлүмүндө дивандын транскрипциясы, андан кийин да индекси орун алган. Диссертациялык иштин акыркы бөлүмүндө болсо изилдөө боюнча пайдаланылган булактардын тизмеси берилген.

Ачкыч сөздөр: *түрк тили, чагатай тили, Гумнамдын диваны, Мухаммед ЭминХыркати*

АБСТРАКТ

Исследователь	: Сечкин Уйсал
Университет	: Кыргызско-Турецкий университет «Манас»
Направление	: Тюркология
Вид исследования	: PhD докторская диссертация
Количество страниц	: XXVII+495
Дата окончания	: 27/06/2019
Научный руководитель	: д.ф.н., проф. Мехмет Айдын

ОПУБЛИКОВАННЫЙ ДИВАНЧАГАТАЙСКОГО ПОЭТА ГУМНАМА (Транскрипция, Языковой анализ, Индекс)

В настоящей работе исследуется произведение одного из поэтов *постклассического периода чагатайского языка (1600-1921) Гумнама (Мухаммед Эмин Хиркати)*, «Мухаммед Эмин Гумнам (Хиркати), Дивани Гумнам», опубликованного в 2004 году в Урумчи.

Доподлинно неизвестна дата написания и копирования произведения «Дивани Гумнам». Автор произведения Гумнам (Мухаммед Эмин Хиркати) родился в 1634 году и умер в 1724 году. Если принять во внимание эти даты, можно предположить, что произведение было написано в конце XVII или начале XVIII века.

До сегодняшнего дня было обнаружено два экземпляра «Дивани Гумнам». Первый экземпляр (Экземпляр А) был найден в 1957 году в городе Яркент при Синьцзян-Уйгурском Автономном Районе. Второй экземпляр «Дивани Гумнам» был обнаружен в селе Устунартуш г. Артуш Синьцзян-Уйгурского Автономного Района. Диссертационная работа на тему «Сборник опубликованных стихотворений чагатайского поэта Гумнама (Транскрипция, Исследование, Индекс)» включает в себя только Экземпляр А произведения «Дивани Гумнам».

Многие рукописи, такие как «Дивани Гумнам», относящиеся к *постклассическому периоду чагатайского языка*, в последние годы стали одной из тщательно изучаемых направлений в тюркологии. «Дивани Гумнам» является одним из важнейших произведений *чагатайского языка*, имеющий литературную

ценность, как произведение, созданное уйгурскими тюрками и вобравшее в себя множественные культурные истоки.

В настоящей диссертационной работе произведение «*Дивани Гумнам*» было исследовано с учетом географии и периода написания произведения. По этой причине, там, где необходимо мы прибегли к синхроническому и диахроническому методу сравнения. В произведении были обнаружены некоторые отдельные и новые языковые особенности, и словарный состав чагатайского языка. Вместе с этим, произведение может считаться источником для работ, связанных с *историческими диалектами тюркских языков, чагатайским и новым уйгурским языком.*

Как уже было отмечено в заглавии, диссертационная работа на тему «*Сборник опубликованных стихотворений чагатайского поэта Гумнама (Транскрипция, Исследование, Индекс)*» состоит из основных глав «*Транскрипции*», «*Исследования*», «*Индекса*».

Диссертационная работа начинается с «*Введения*». Здесь дана информация о чагатайском языке, о жизни и произведениях автора сборника *Гумнама*, об исследованиях сборника, проведенных ранее, а также о содержании сборника.

В первой главе (*Исследование*) диссертационной работы были рассмотрены орфографические, фонетические и морфологические особенности стихотворений из сборника. Во второй главе дается транскрипция сборника. В следующей главе диссертации представлен индекс. В последней главе диссертационной работы указан список использованной литературы.

Ключевые слова: *тюркский язык, чагатайский язык, Дивани Гумнам, Мухаммед Эмин Хиркати.*

ABSTRACT

Researcher	: Seckin Uysal
University	: Kyrgyz-Turkish Manas University
Department	: Turkology
Type of study	: Thesis of PhD
Number of pages	: XXVII + 495
Date of graduation	: 27/06/2019
Research supervisor	: Prof. Dr. Mehmet Aydin

THE PUBLISHED DIWAN OF CHAGATAI POET GUMNAM *(Transcription, Language Analysis, Index)*

This dissertation explores the work of one of the poets of the post-classical period of the Chagatai language (1600-1921) Gumnam (Mohammed Emin Hirkati), “Mohammed Emin Gumnam (Hirkati), Divan of Gumnam” published in 2004 in Urumqi.

The date of writing and copying the work “Divan of Gumnam” is not known. The author of the work Gumnam (Mohammed Emin Hirkati) was born in 1634 and died in 1724. If we take into account these dates, we can assume that the work was written in the late XVII or early XVIII century.

To this day, two copies of the “Divan of Gumnam” have been found. The first copy (Copy A) was found in 1957 in the city of Yarkand in the Xinjiang Uygur Autonomous Region. The second copy of the “Divan of Gumnam” was discovered in the village of Ustunartux, the town of Artux, Xinjiang Uygur Autonomous Region. The dissertation work on the theme “Published Divan of Chagatai Poet Gumnam (Transcription, Language Analysis, and Index)” includes only a copy A of the work “Divan of Gumnam”.

Many manuscripts, such as the “Divan of Gumnam”, referring to the post-classical period of the Chagatai language, have become one of the most thoroughly studied areas in Turkology in recent years. “Divan of Gumnam” is one of the most important works of the Chagatai language, which has literary value, as a work created by the Uyghur Turks and incorporating multiple cultural origins.

In this dissertation, the work “Divan of Gumnam” was studied taking into account geography and the period of writing the work. For this reason, where necessary we resorted to the synchronic and diachronic comparison methods. Some separate and new language features and vocabulary of Chagatai language were discovered in the work. At the same time, the work can be considered a source for works related to the historical dialects of the Turkic languages, Chagatai and the new Uighur language.

As already noted in the title, the dissertation work on the topic “Published Divan of Chagatai Poet Gumnam (Transcription, Language Analysis, and Index)” consists of the main chapters “Transcription”, “Language Analysis”, “Index”.

Thesis work begins with the chapter "Introduction". It contains information about the Chagatai language, about the life and works of the author of the Gumnam collection, about the studies of the analysis of the Divan conducted earlier, as well as about the content of the collection.

In the first chapter (Analysis) of the dissertation, the orthographic, phonetic and morphological features of the poems from the collection were reviewed. The second chapter gives a transcription of the collection. The next chapter of the thesis presents the index. The final chapter of the thesis contains a list of references.

Keywords: *Turkic Language, Chagatai Language, Divan of Gumnam, Mohammed Emin Hirkati.*